

УДК 341.44

[https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-4\(44\)-1846-1853](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-4(44)-1846-1853)

Чурикова Ірина Володимирівна кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального процесу, Національна академія внутрішніх справ, тел.: (067) 408-94-75, <https://orcid.org/0000-0002-5302-3033>

ЗЛОВЖИВАННЯ СТОРОНОЮ ЗАХИСТУ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Анотація. Стаття присвячена аналізу проблеми зловживання стороною захисту процесуальними правами на стадії досудового розслідування. Зокрема, розглядається використання прав захисту не за їх прямим призначенням, а для затягування процесу, перешкоджання здійсненню слідчих (розшукових) дій або ускладнення діяльності органів досудового розслідування. Автор звертає увагу на можливі механізми захисту прав підозрюваних та обвинувачених, а також на випадки, коли захисники застосовують процесуальні інструменти з метою маніпуляцій, що призводить до порушення принципу справедливого судочинства. Зловживання процесуальними правами однією зі сторін, в нашому випадку, стороною захисту, може призвести до порушення цього принципу, оскільки затягування досудового розслідування, перешкоджання нормальному ходу слідчих (розшукових) дій може негативно вплинути на ефективність правосуддя та справедливості розгляду кримінального провадження. Але що саме головне, зловживання правами може також мати негативний вплив на самого підозрюваного або обвинуваченого, якщо затягування процесу ускладнює або неможливе отримання доказів, що підтверджують його невинуватість, чи може призвести до необґрунтованого затримання. Тому важливо знайти баланс між правами сторони захисту та інтересами досудового розслідування та судового процесу в цілому. Розглянуто найбільш поширені форми зловживання стороною захисту процесуальними правами під час досудового розслідування. Так, однією з них є це використання процесуальних прав для затягування слідчих (розшукових) дій, наприклад, через численні заперечення, подачу необґрунтованих клопотань чи заяв.

Зроблено висновки щодо необхідності вдосконалення правових механізмів, що дозволяють запобігти зловживанням та забезпечити ефективність досудового розслідування.

Ключові слова: зловживання правами, сторона захисту, слідчі (розшукові) дії, досудове розслідування, процесуальні права, адвокатські маніпуляції, правосуддя, принципу справедливого судочинства.

Churikova Iryna Volodymyrivna Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Criminal Procedure, National Academy of Internal Affairs, tel.: (067) 408-94-75, <https://orcid.org/0000-0002-5302-3033>

ABUSE OF PROCEDURAL RIGHTS BY THE DEFENSE AT THE STAGE OF PRE-TRIAL INVESTIGATION

Abstract. The article is devoted to the analysis of the problem of abuse of procedural rights by the defense at the stage of pre-trial investigation. In particular, the use of protection rights is considered not for their intended purpose, but to delay the process, obstruct the implementation of investigative (search) actions or complicate the activities of pre-trial investigation bodies. The author draws attention to possible mechanisms for protecting the rights of suspects and accused, as well as to cases when defense attorneys use procedural tools for the purpose of manipulation, which leads to a violation of the principle of fair trial. Abuse of procedural rights by one of the parties, in our case, the defense, may lead to a violation of this principle, since delaying the pre-trial investigation, obstructing the normal course of investigative (search) actions may negatively affect the efficiency of justice and the fairness of criminal proceedings. But most importantly, abuse of rights can also have a negative impact on the suspect or accused himself, if the delay in the process makes it difficult or impossible to obtain evidence confirming his innocence, or can lead to unjustified detention. Therefore, it is important to find a balance between the rights of the defense and the interests of the pre-trial investigation and the judicial process in general. The most common forms of abuse of procedural rights by the defense during the pre-trial investigation are considered. Thus, one of them is the use of procedural rights to delay investigative (search) actions, for example, through numerous objections, submission of unfounded motions or statements.

Conclusions are made on the need to improve legal mechanisms to prevent abuses and ensure the effectiveness of pre-trial investigation.

Keywords: abuse of rights, defense, investigative (search) actions, pre-trial investigation, procedural rights, lawyer's manipulations, justice, the principle of fair trial.

Постановка проблеми. Зловживання процесуальними правами стороною захисту в кримінальному процесі може мати різні форми, і кожна з них може впливати на хід судового розгляду. Захист може подавати клопотання або заяви, які не мають реальних підстав або мету лише затягування процесу; може умисно затримувати або не надавати необхідні докази, що, в свою чергу, може затримати хід кримінального провадження або перешкоджати встановленню істини. Маніпуляції процесуальними правами можуть обмежити можливості органів досудового розслідування для ефективного збору доказів, оскільки можуть виникати перешкоди для проведення слідчих (розшукових) дій, таких як обшуки, допити, експертизи тощо.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження та публікації відомих вчених, таких як О. Андрушко, Н. Гарасимчук, І. Гловюк, О. Капліна, В. Михайленко, Л. Остафійчук, Л. Удалова, О. Хабло, присвячені темі

зловживання процесуальними правами стороною захисту у кримінальному провадженні. Останні дослідження по цій темі розглядають різні аспекти проблеми, зокрема, практичні наслідки зловживань та можливості їхнього запобігання.

Мета статті – дослідження проявів зловживання процесуальними правами захисту на стадії досудового розслідування, виявлення причин та наслідків таких дій для кримінального процесу, а також запропонувати шляхи удосконалення законодавства та судової практики для запобігання зловживанням.

Виклад основного матеріалу. Так, в юридичній літературі, під зловживанням правом розуміють використання наданого суб'єктові права її тлумачення у розріз зі змістом, який дійсно вклав у цю норму законодавець; при нібито відповідності букві закону мають місце зневага його духом, невідповідність призначенню норми, спотворення справжнього її смислу, тлумачення на протигагу нормам моралі. Інакше кажучи, зловживання правом – це порушення суб'єктивного права, міри можливої поведінки, межі, встановленої цією мірою [1, С. 290].

Якщо звернутися до цього поняття в більш вузькому розумінні в контексті кримінального процесу, то зловживання у сфері кримінального процесу – це діяння, яке полягає у реалізації суб'єктами кримінального процесу наданих їм прав та повноважень в супереч їх призначенню, з незаконною заінтересованістю, що призводить до спричинення шкоди суспільним та особистим інтересам шляхом унеможливлення досягнення завдань кримінального судочинства [2, С. 50]

Відповідно до ч. ч. 4, 5 ст. 46 Кримінального процесуального кодексу України (далі- КПК) захисник користується процесуальними правами підозрюваного, обвинуваченого, захист якого він здійснює, крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо підозрюваним, обвинуваченим і не може бути доручена захиснику, з моменту надання документів, передбачених ст. 50 КПК, слідчому, прокурору, слідчому судді, суду. Захисник має право брати участь у проведенні допиту та інших процесуальних діях, що проводяться за участю підозрюваного, обвинуваченого, до першого допиту підозрюваного мати з ним зустріч без дозволу слідчого, прокурора, суду, а після першого допиту - мати такі зустрічі без обмеження в часі та кількості у робочі, вихідні, святкові, неробочі дні [3].

Під процесуальними правами сторони захисту розуміються різні інструменти, що дозволяють захисникам та підозрюваним реалізовувати їхні права на захист у рамках кримінального процесу. Однак іноді ці права використовуються для перешкоджання здійсненню справедливого і ефективного правосуддя.

Виходячи із мети статті хочемо детально зупинитися на деяких формах зловживання процесуальними правами.

Як вірно зазначено В. Михайленко, на відміну від Господарського процесуального України, Цивільного процесуального кодексу України і Кодексу адміністративного судочинства України, у КПК України немає нормативної заборони зловживання процесуальними правами. Відсутні також положення, які дозволяли б віднести недобросовісну поведінку учасника кримінального провадження до зловживань та визначали наслідки такої поведінки. У різноманітні норм, які регулюють досудове розслідування кримінального провадження, процесуального зловживання торкаються лише ч. 4 ст. 81 КПК України і ч. 10 ст. 290 КПК України. Так, відповідно до ч. 4 ст. 81 КПК України, якщо повторно заявлений відвід має ознаки зловживання правом на відвід з метою затягування кримінального провадження, суд, який здійснює провадження, має право залишити таку заяву без розгляду. В свою чергу, у частині 10 ст. 290 КПК України зловживання стороною визначене через зволікання при ознайомленні з матеріалами досудового розслідування [4].

Дійсно, захисник, як представник сторони захисту, має право подавати клопотання в рамках кримінального процесу, зокрема на стадії досудового розслідування. Відповідно до ст. 220 КПК клопотання сторони захисту, потерпілого і його представника чи законного представника, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, про виконання будь-яких процесуальних дій та у випадках, установлених КПК, іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, або її представника слідчий, дізнавач, прокурор зобов'язані розглянути в строк не більше трьох днів з моменту подання і задовольнити їх за наявності відповідних підстав. Про результати розгляду клопотання повідомляється особа, яка заявила клопотання. Про повну або часткову відмову в задоволенні клопотання виноситься вмотивована постанова, копія якої вручається особі, яка заявила клопотання, а у разі неможливості вручення з об'єктивних причин - надсилається їй [3].

Проте в деяких випадках це право може використовуватися для маніпулювання процесом з метою затягування розслідування або створення перешкод для органів досудового розслідування. Така практика є зловживанням процесуальними правами та може серйозно шкодити ефективності правосуддя.

Один з найпоширеніших способів маніпулювання процесом — це подання великої кількості клопотань, які не мають реальної юридичної підстави. Захисник може подавати клопотання про відвід слідчого, прокурора або судді без достатніх підстав та у не визначеній кількості, що лише затягує процес. Такі клопотання не сприяють встановленню істини, а лише відволікають органи досудового розслідування від виконання їхніх обов'язків.

Іншим способом маніпулювання є подання клопотань про перенесення слідчих (розшукових) дій чи проведення додаткових, таких як допит свідків, проведення обшуків чи інших необхідних процесуальних дій, без надання вагомих підстав. Це не тільки уповільнює хід розслідування, але й дає стороні

захисту можливість відстрочити важливі моменти розслідування. Захисник може подавати численні клопотання про відкладення допиту важливих свідків, мотивуючи це необхідністю підготуватися до допиту або іншими обставинами, що фактично не є критичними. Це створює затримки і призводить до того, що слідство не може рухатися вперед.

Також можна побачити подання клопотань щодо допуску певних доказів, які мають явну неприпустимість або недостатню значимість для кримінального провадження. Це може бути спробою захисника створити додаткові труднощі для органів досудового розслідування, зокрема в разі, коли докази вже були перевірені і визнані непридатними.

Захисник може подавати клопотання про проведення додаткових експертиз, які не є необхідними для розслідування і вже були оцінені. Це не тільки затримує процес, але й збільшує витрати на проведення додаткових слідчих (розшукових) дій.

Такими маніпуляціями захист порушує принципи ефективного і справедливого правосуддя. Замість того, щоб сприяти швидкому та правильному розслідуванню, зловживання процесуальними правами призводить до порушення термінів, затримки в збиранні доказів і, як наслідок, до обмеження можливості для органів досудового розслідування довести вину чи невинуватість підозрюваного.

Які можна виділити причини маніпуляцій з адвокатськими клопотаннями: затягування процесу для вигоди клієнта; стратегічне використання процесуальних прав; прагнення до створення сумнівів у доказах; психологічний тиск на органи досудового розслідування; конфлікт інтересів або відсутність етики.

Один з найбільш очевидних наслідків маніпуляцій — це затягування процесу. Багато безпідставних клопотань можуть призвести до численних відкладів слідчих (розшукових) дій, що уповільнює рух кримінального провадження та може сприяти тривалим періодам утримання під вартою підозрюваних. Постійні маніпуляції з клопотаннями створюють правову невизначеність. Це підриває довіру до правосуддя, оскільки стає важко передбачити хід процесу і вирок. Це також може спричинити втрату довіри до правоохоронних органів і суддів. Органи досудового розслідування витрачають значні ресурси на розгляд непотрібних або безпідставних клопотань. Це відволікає увагу від кримінальних проваджень, які потребують належного розгляду, і сприяє загальній перевантаженості органів досудового розслідування. Маніпуляції з клопотаннями можуть суттєво вплинути на права потерпілих та інших учасників кримінального провадження, створюючи додаткові перешкоди в їх здобутті правосуддя. Потерпілі можуть довго чекати на справедливий розгляд справи, що може впливати на їх моральний та психологічний стан.

Як вже було зазначено, захисник має право брати участь у проведенні допиту та інших процесуальних діях, що проводяться за участю підозрюва-

ного, обвинуваченого, до першого допиту підозрюваного мати з ним зустріч без дозволу слідчого, прокурора, суду, а після першого допиту - мати такі зустрічі без обмеження в часі та кількості у робочі, вихідні, святкові, неробочі дні [3]. Перешкоджання проведенню слідчих (розшукових) дій є серйозним зловживанням правами захисту, яке може мати негативні наслідки для нормального ходу кримінального розслідування та правосуддя в цілому. Такі дії можуть включати різні методи блокування або затримки важливих слідчих заходів, і вони мають на меті створення штучних перешкод для встановлення істини. Так, як попередньо було вже аргументовано, що захисник може подавати численні клопотання або заперечення на проведення обшуків, навіть якщо є достатні підстави для їх проведення. Це може включати вимогу про затримку обшуку, доведення неприпустимості проведення обшуку або піднесення процедурних питань, що уповільнюють розслідування.

Також, існують непоодинокі випадки порушення етичних та процесуальних норм захисником під час проведення допиту підозрюваного. При проведенні допиту важливо враховувати, що ця слідча (розшукова) дія має чітко виражений етичний вимір. Методи та прийоми допиту повинні відповідати не лише вимогам кримінального процесуального законодавства, а й етичним стандартам. Відповідно до них, слідчий надає можливість захиснику поспілкуватися зі своїм підзахисним до проведення слідчої (розшукової) дії. Під час проведення самого допиту захисник повинен бути присутнім і слідкувати за дотриманням прав підозрюваного під час цієї дії, але доповнювати, допомагати сформулювати показання підзахисного під час самого допиту заборонені. Він тільки після висловлених показань підзахисним, може задати питання, які обов'язково фіксуються в протоколі слідчої (розшукової) дії. Зловживання правом захисту може проявлятися в активному втручанні у допити, запереченнях проти допитів, відводах слідчого або прокурора, а також у спробах унеможливити або затримати допит важливих осіб, що може мати критичне значення для кримінального провадження.

Також, захисники можуть подати клопотання, яке ускладнює або затримує проведення важливих експертиз, що мають пряме значення для встановлення обставин кримінального провадження. Це може бути зумовлено спробами змінити результат експертизи або затягнути процес до моменту, коли інші докази стануть менш актуальними. На жаль, на проведення деяких категорій експертиз витрачається велика кількість часу. Захисники можуть маніпулювати висновками експертів, поставивши під сумнів їхню кваліфікацію, незалежність або правильність виконаних досліджень. Це може призвести до того, що навіть переконливі експертні висновки будуть сприйматися як сумнівні або ненадійні, що дозволяє захисту створити враження, що докази не є достатньо переконливими.

Інколи захисники можуть активно використовувати тактику маніпулювання показами або доказами, намагаючись отримати вигоду для свого клієнта,

створюючи штучні сумніви в достовірності доказів або процесуальних дій. Окрім того, навмисно ставити під сумнів достовірність доказів, навіть якщо ці докази законно зібрані. Наприклад, вони можуть оскаржувати процедури збору доказів, не звертаючи уваги на їхню фактичну цінність. Це створює ілюзію, що докази мають сумнівну юридичну або фактичну основу, хоча в реальності це не так. Захисники можуть намагатися дезорієнтувати слідчого або дізнавача, впливаючи на свідків. Це може бути як через прямі запитання, які підривають достовірність показань, так і через надання свідкам неправдивої або частково правдивої інформації, що сприяє їх сумнівам у правдивості своїх показань.

Всі ці дії можуть серйозно вплинути на ефективність проведення досудового розслідування, затягуючи процес розслідування та піддаючи сумніву зібрані докази. Однак, важливо відзначити, що в межах кримінального процесу захисник має право на захист інтересів свого клієнта, і тому органи досудового розслідування та суди зі свої сторони також мають забезпечити збалансованість між правами захисту і потребою у швидкому та ефективному розслідуванні.

Щоб зменшити вплив зловживань, законодавство передбачає механізми для ефективного реагування на перешкоджання органам досудового розслідування, включаючи санкції за безпідставне блокування дій правоохоронців, а також контроль судів за дотриманням процесуальних прав.

Виходячи з аналізу юридичної літератури та практичного досвіду можна виділити деякі заходи щодо запобігання зловживанням процесуальними правами:

1. *Удосконалення законодавства.* Необхідно удосконалити КПК, щоб зменшити можливості для зловживання процесуальними правами. Це може включати введення чітких обмежень щодо кількості та строків подання клопотань і відводів.

2. *Посилення контролю за діями захисту.* Судовий нагляд за діяльністю захисту повинен бути більш удосконалений, щоб уникнути порушень норм, що призводять до затягування процесу.

3. *Покращення роботи суддів та органів досудового розслідування.* Потрібно надавати органам правопорядку та судам більше повноважень для своєчасного реагування на зловживання процесуальними правами та забезпечення балансу між правами захисту та правами потерпілих.

Висновки. Зловживання процесуальними правами стороною захисту є серйозною проблемою кримінального процесу, оскільки може значно затягувати досудове розслідування, порушувати права інших учасників процесу (потерпілих, свідків, органів досудового розслідування) і загрожувати ефективності правосуддя. Це включає подачу численних необґрунтованих клопотань, апеляцій, затримку важливих слідчих (розшукових) дій і маніпулювання з процесуальними інструментами для досягнення не правових, а тактичних цілей.

Зловживання правами захисту, зокрема затягування слідчих (розшукових) дій або блокування збору доказів, негативно впливає на швидкість і якість досудового розслідування. Це може призводити до втрачених доказів, порушення термінів проведення слідчих (розшукових) дій та створення несприятливих умов для досягнення істини.

Для запобігання зловживанням процесуальними правами слід вдосконалити кримінальне процесуальне законодавство. Це включає введення обмежень щодо кількості та термінів подання клопотань, більш чітке регулювання прав захисників і підозрюваних, а також посилення судового контролю за діями захисту. Крім того, важливим є розширення повноважень суддів та органів досудового розслідування для своєчасного реагування на зловживання та затягування процесу.

Література:

1. Капліна О. Проблеми зловживання правом у кримінальному процесі. *Вісник Академії правових наук України*. Харків. 2010. № 3 (62). С. 286-295.
2. Удалова Л.Д., Хабло О.Ю. Зловживання у сфері кримінального процесу: монографія. Київ.: Дакор. 2010. 176 с.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651- VI// ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
4. Михайленко В. В. Процесуальні зловживання під час досудового розслідування. Газета «Судово-юридична газета» від 03.06.2021 URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/203970-protseualni-zlovzhivannya-pid-chas-dosudovogo-rozsliduvannya>

References:

1. Kaplina O. (2010). *Problemy zlovzhyvanya pravom u kryminalnomy protsesi* [Problems of Abuse of Law in Criminal Proceedings]. Kharkiv. [in Ukrainian]
2. Udalova L.D., Khablo O.Y. (2010) *Zlovzhyvanya u sferi kryminalnogo protsesu* [Abuses in the Sphere of Criminal Process Criminal Process of Ukraine]. Kyiv: Dakor. [in Ukrainian]
3. *Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy* [Criminal Procedure Code of Ukraine] Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>[in Ukrainian]
4. Mykhailenko V. V. (2012) *Protseualni zlovzhyvanya pid chas dosudovogo rozhslyduvannya*. [Procedural abuses during the pre-trial investigation] Retrieved from <https://sud.ua/ru/news/blog/203970-protseualni-zlovzhivannya-pid-chas-dosudovogo-rozsliduvannya> [in Ukrainian].

